

ANTAL TAMÁS*

Fiume bíróságai az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában**

1. Fiume joghatósága a 19. században – áttekintés dióhéjban

Fiume és Magyarország 1868 és 1918 közötti államjogi kapcsolatának viszontagságos, de legalábbis kalandos előtörténete van, amelynek a témánk szempontjából releváns szá-
lai Mária Terézia 1776. évi azon diplomájáig nyúlnak vissza, amely elindította e város és
a környező tenger mellék hovatartozásának majdnem egy évszázadig húzódó vitáját Ma-
gyarország és a szintén nem egyértelmű jogállású „hárommegy királyság” között. A horvát
Szábor és a magyar Országgyűlés egymással ellentétes tartalmú jogszabályokat fogadott
el a 19. század elején (1807, 1808), de a vitát bonyolította az uralkodói beavatkozás is,
amellyel I. Ferenc törekedett a helyzetet tisztázni. A *status quo* azután nem tartott sokáig,
mert a napóleoni háborúk – francia Illíria átmeneti létrehozása – ismét megzavarták azt,
aminek később még lényegessé váló örökségeként a *Code de commerce* egy része alkal-
mazandó joggá vált Fiumében. Mivel a várost az osztrák császári haderő foglalta vissza,
így 1809-től és a Bécsi Kongresszus után – 1815 és 1822 között – osztrák fennhatóság
alá került, amit a magyar karok és rendek kénytelenek voltak átmenetileg tudomásul
venni. I. Ferenc 1822-ben ismét Magyarországhoz csatolta Fiumét, amelyet az 1827. évi
13. tc.-be iktatott a pozsonyi országgyűlés. A második „magyar korszak” 1848-ig tartott.

A százhetvenhat évvel ezelőtt elfogadott 1848. évi XXVII. tc. Fiumének és Szádrév-
nek (Buccarinak) „szabad tengerkereskedési kerületet” engedélyezett, ami lényegében
sajátos törvényhatósági (közigazgatási) státuszt jelentett volna. Ennek értelmében nem
csak a város közgyűlésének tagjait, hanem a kerületi bíróság bíráit is maguk választották
a tisztújító fiumei polgárok három évre; az utóbbiak a sommás szóbeli perekről szóló
1836. évi 20. tc. szerint is eljárhattak volna, de még egy másik bíróság, az alkapitány
elnökletével működő kapitánysági törvényszék is szerepelt az „áprilisi” törvényben. Fi-
ume törvényhatósága alá tartoztak e szerint büntető, rendőri és magánjogi tekintetben a

* egyetemi tanár, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék

** A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Köz-
pont (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klasztere támogatta. A szerző „A jelenkori társadalmi kihí-
vások történeti jogi előzményei és megoldási modelljei” nevű kutatócsoport tagja.

kerület határain belül létező minden egyének és javak, kivéve a szolgálatban álló katonákat (a szorosan vett személyes vagy bűnvádi keresetekre és a szolgálati vétségeikre nézve), továbbá a váltó, kereskedési és tengerügyelői, tanácsbíróági illetőségéhez tartozó ügyeket és személyeket.

Jellasics (gr. Josip Jelačić Bužimski) horvát bán politikai magatartása s a szlavón-dalmát-horvát területek magyarellen es erői azonban az év szeptemberében közismerten Magyarország ellen fordultak; viszont talán kevésbé ismert, hogy Fiume megszállása már augusztus 31-én megtörtént, így az 1848. évi autonómiát nem lehetett érvényre juttatni. Az 1849. március 4-i (olmützi) osztrák birodalmi alkotmány Fiumét *de jure* ismét elszakította a Magyar Korona országaitól, és ez az állapot – lényegében az abszolutisztikusan irányított Horvátország, mint kvázi osztrák koronatartomány közigazgatási része – kisebb változásokkal az 1867. évi kiegyezésig fennmaradt.¹ Az olasz többségű lakosság így is elutasította 1861-ben, hogy a város a Száborba képviselőket küldjön. Az 1861. és 1865. évi országgyűlési és tartományi választások – ahová a fiumeieket nem hívta meg Ferenc József – azt erősítették a helyi polgárságban, hogy a jövőjük nem egy „osztrák” Horvátország részeként képzelendő el.² Ugyanakkor nem lehet említés nélkül hagyni, hogy mindez nem csupán elvi, történelmi, alkotmányos vagy nemzetiségi probléma, hanem a tengeri kikötő és az országos vasúthálózat koncepciója miatt erőteljes nemzetgazdasági kérdés is volt (1871. évi XIX. és XX. tc.).³ Végül a közjogi rendezés döntően az osztrák-magyar kiegyezéstől függött, s annak megtörténte utánra: a magyar-horvát kiegyezési tárgyalásokra maradt.⁴

A közjogi szabályok kiindulópontja a kiegyezések után az a jól ismert tétel volt, mely az 1868. évi XXX. tc. 66. §-ában olvasható, miszerint Fiume: a város, a kikötő és a kerület a magyar koronához csatolt külön testet (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*) képezett. Az ottani bírósági szervezet egyelőre a korábbi törvények és szokásjog alapján működött (1849-től császári és királyi, 1867-től horvát királyi törvényszékként),⁵

¹ Az előzményekről részletesen lásd: JUHÁSZ IMRE: *Fiume. Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában*. Budapest, 2020. 41–98. pp.; HEKA LÁSZLÓ: *A délszláv népek nemzetiségi mozgalmái a 19. században*. In: Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára, szerk.: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária. In: Acta Juridica et Politica. Tomus LXXIII. Szeged, 2010. 299–324. pp., ide: 309–320. pp.

² RUSZOLY JÓZSEF: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon, 1861–1868*. Jogtörténeti Tár 2/2. Budapest, 1999. 19–22. pp.

³ ERDŐSI FERENC: *Trieszt – Fiume. Két szomszédos kikötő versengése az első világháborúig*. Pécs, 2022. 102–113. pp.; BLAZOVICH LÁSZLÓ: *Az alföld-fiumei vasúttól a vasútvillamosig*. In: A Hódmezővásárhelyi Szemle Társaság Évkönyve 2021., szerk.: Nagy Gyöngyi, Presztőczki Zoltán. Hódmezővásárhely, 2021. 205–215. pp.; PELLE MÁRTON, ZSIGMOND GÁBOR: *A fiumei magyar kereskedelmi tengerészeti története, 1868–1921*. Hn., 2021. 25–69. pp.

⁴ A horvát-magyar történelmi államkapcsolatról részletesen ír HEKA LÁSZLÓ: *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*. In: Acta Juridica et Politica Szeged. Tomus LIV., Fasc. 9. Szeged, 1998. Uő.: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Szeged, 2004., Uő.: *Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska*. In: Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Vol. 28., br. 2. Rijeka, 2007. 931–971. pp., Uő.: *Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjeg vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije*. In: Scrinia Slavonica. Vol. 8., br. 1. Slavonski Brod, 2008. 152–173. pp., Uő.: *Hrvatsko-ugarska nagodba. Pravni odnos bana i hrvatskog ministra*. Zagreb, 2019. 53–172. pp.

⁵ THIERRY ALAJOS: *A törvénykezés Fiumében*. In: Borovszky Samu, Sziklay János (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart*. (Magyarország vármegyéi és városai) Budapest, 1897. 159–161. pp.

amelyet a pénzügyminiszternek a horvát-szlavón pénzügyi törvényszékek felállítására vonatkozó 1870. évi rendelete is bizonyít: míg a Zágrábban és Eszéken⁶ szervezett első folyamodású fórumok az adóigazgatásról szóló 1868. évi XXI. tc. szerint jártak el, addig a fiumei királyi pénzügyi törvényszéken – a város jogállásának végleges rendezéséig – a korábbi eljárást tartották fent.⁷

Azt azonban akkor még nem láthatták előre politikusaink, hogy az átmenetinek szánt időszak egészen 1918-ig fog tartani, s a minden oldalt meggyugtató „végleges rendezés” *de jure* sosem valósul meg. Ezt 1883-ban, a második megkísérelt státuszrendezés sikertelensége után sem lehetett biztosra venni. Mindenestre a rendezést csakis alkotmányos keretek között, Horvátország konszenzusával kellett megoldani, s nem egyoldalúan, miként erre gr. Tisza István 1883-ban rá is mutatott a Radich Ákossal, fiumei korábbi országgyűlési képviselőjével e tárgyban⁸ a *Budapesti Szemle* hasábjain folytatott vitájában: „Helyes volt-e oly nagylelkűséget tanúsítanunk a társországokkal szemben, mint ezt 1868-ban tettük, helyes volt-e úgy megkötnünk a jövőre is kezeinket, amint ez az idézett §§-ban [ti. az 1868: XXX. tc. 66. és 70. §-ában] történt, e kérdésre a közelmúlt tapasztalatai után bizonyára nagyon kevesen fognának föltétlenül igennel válaszolni. De, bármint sajnáljuk is az 1868: XXX. törvénycikk által teremtett fait accompli-t, respectálnunk kell, az általunk létre hozott helyzeten csak a legünnepélyesebb formában adott szavunknak s a törvények szentségének megszegésével változtathatnánk. [...] a nyolcadfél millió magyar csakis akkor bízhatik jövőjében, ha a magyar államban élő nemzetiségekben fönn tudja tartani a tiszteletet, bizalmat és ragaszkodást ez állam iránt.”⁹

2. Előzmény: az 1868–70. évi rendezési kísérlet

A kiegyezések korában Fiume jogállásának tárgyalásos rendezésére végül 1868–69-ben történt kísérlet egy országos bizottság létrehozásával, amelyben mindhárom érdekelt fél küldöttei részt vettek, azonban a horvát tagok a nyolcadik ülést követően kiléptek onnan, miután úgy látták, hogy egységes álláspont nem jöhet létre. A magyar és a fiumei küldöttek ennek ellenére megfogalmaztak egy dokumentumot, amelyet 1870. január 14-én jelentésként terjesztettek a magyar országgyűlés Képviselőháza elé.¹⁰ Ebben a törvénykezési kérdések önálló fejezetet kaptak az alábbiak szerint:

⁶ HEKA LÁSZLÓ: *Eszék szabad királyi város 1809. évi privilégiumlevele*. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára, szerk.: Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária. In: *Acta Juridica et Politica*. Tomus LXXV. Szeged, 2013. 273–288. pp., különösen: 284–287. pp.

⁷ A m. k. pénzügyminiszternek 1870. évi július hó 5-én 1776. sz. alatt kelt értesítője a horvát-szlavón pénzügyi törvényszékek felállítása iránt. In: *Magyarországi Rendeletek Tára* (a továbbiakban: MRT) 1868. Pest, 1871. 248. p.

⁸ RADICH ÁKOS: *Fiume közjogi helyzete*. Franklin-Társulat, Budapest, 1883.

⁹ TISZA ISTVÁN: *Fiume közjogi helyzete*. In: Gróf Tisza István összes munkái. Az Országos Tisza István Emlék-bizottság kezdeményezésére és támogatásával kiadja a Magyar Tudomány Akadémia. Első kötet. Budapest, 1928. 327–332. pp., az idézet: 329–330. pp.

¹⁰ RADICH 1883, 253–259. pp.

„A törvénykezés ügye két részre oszlik: az első osztályba tartoznak a kereskedelmi-, váltó- és tengerészeti jogügyek, amelyek a magyar korona összes országaira nézve közös; a második osztályba pedig a polgári magánjog s a büntetőjog körébe vágó ügyek, amelyek az országos önkormányzat hatáskörébe esnek, s mely utóbbiakra nézve tehát Fiume városa, mint a magyar korona külön és önálló alkatrésze saját területén önállólag intézkedhetnék. Minthogy azonban a két külön természetű jogügyek számára külön-külön törvényszékeket felállítani nem volna sem pénzügyi, sem gyakorlati szempontból indokolható; minthogy továbbá Fiume városának saját érdekei követelik, hogy a magán polgári jog s a büntetőjog terén mind anyagi, mind alaki tekintetben közte és a szomszéd országok között, amelyekkel folytonos érintkezésben áll, mennél csekélyebb legyen az eltérés; s tekintetbe véve azon körülményt is, hogy Fiume városában közel két évtized óta ugyanazon törvények vannak érvényben, amelyek Horvát-Szlavónországokban bírnak hatállyal, miáltal a két külön területen ugyanazon jogfogalmak és szokások fejlődtek ki; végre tekintve azt is, hogy azon esetben, ha a közös ügyek sorába tartozó kereskedelmi, váltó- és tengerészeti jogügyek érdekében Fiumében külön, s a többi magyar-horvát tengerpart számára ismét külön törvénykezési közegek állíttatnának fel: ez a törvénykezés nehézségeit és bonyodalmaikat növelné, s azon felül a közös kincstár terheit ok nélkül szaporítaná, s végre még a kereskedelem érdekeinek sem felelne meg kellőleg, melyek a tengeri városokban egy helyben igénylik az első[folyamodású] és fellebbviteli törvényszékek felállítását; mindezen okoknál fogva a magyar és a fiumei országos küldöttségek tagjainak nézetei a törvénykezés ügyének rendezésére nézve a következőkben találkoztak:

1. Fiumében a közös ügyek sorába tartozó kereskedelmi, váltó- és tengerészeti jogügyek számára egy első folyamodási s egy fellebbviteli bíróság állíttatik fel, mely bíróságoknak hatásköre és illetékessége az összes magyar-horvát tengerpartra kiterjed.

2. Mindkét bíróság elnöke a központi kormány előterjesztésére Ő Felsége által, többi tagja szintén Ő Felsége által neveztetik ki, felében a magyar központi kormány, másik felében pedig a horvát-szlavónországi bán előterjesztésére.

3. Minthogy a kereskedelmi, váltó- és tengerészeti jogügyekben a legfőbb ítélőszéket a magyar szent korona összes területére nézve a magyar kir. Curia képezi, annak létszáma a horvátországi és a fiumei ilyenmű jogügyek tekintetéből, két horvát-szlavónországi és egy fiumei taggal szaporíttatik.

4. Az önkormányzat köréhez tartozó magán polgári és bünvádi jogügyek, első- és másodfolyamodásilag szintén az első pont alatti bíróságok hatáskörébe osztatnak be, azon eltéréssel mindazáltal, hogy azok illetékessége ezen utóbbi jogügyek tekintetében csak Fiume városára terjed ki.

5. Ezen jogügyekre nézve, a fiumei elsőfolyamodási bíróság ugyanazon hatáskörrel ruháztatik fel, amellyel a horvát-szlavónországi egyes bírák és megyei törvényszékek bírnak; a fiumei fellebbviteli bíróság pedig ugyanezen ügyekben a horvát-szlavónországi báni tábla hatáskörét veszi át.

6. Ugyanezen ügyekre nézve a harmadfolyamodási bíróságot a horvát-szlavónországi hétszemélyes tábla gyakorolja, amelynek keblében egy bírói állomás rendszeresített egy fiumei tag számára, akit Ő Felsége a horvát-szlavónországi bán fölterjesztésére nevez ki.

7. Az önkormányzat körébe eső jogügyekre nézve a Fiumében felállítandó bíróságok törvényhozási tekintetben a horvát-szlavónországi országgyűléstől függnék, ahol Fiume városa is jogosítva van magát képviseltetni.”¹¹

A Képviselőház március 15-én tárgyalás alá is vette a jelentést, amely nyomán létrejött a provizóriumról szóló döntése, s ebben – ismeretesen – a magyar kormány feladatává tette az ideiglenes jogállás megvalósítását. *A minisztertanács 1870. július 21. ülésének (értekezletének) jegyzőkönyve 5. oldalán az 1. napirendi pontban hozott határozatok között ez olvasható: a minisztertanács „a törvénykezési ügyekre nézve egy első- és egy fellebbviteli bíróságot vél felállítandónak – melyektől végvonalba a föllebbezés a dolog természete és a kiegészési törvénynek e részbeni rendelkezéséhez képest részint a pesti Királyi Curia[hoz], részint pedig a zágrábi hétszemélyes táblához volna intézendő”.*¹² A saját másodfokú fórum indokát az uralkodónak szóló részletes felterjesztés így fogalmazta meg: „elvi szempontból egy külön fellebbviteli bíróság felállítása Fiumében alig volna indokolható, s annak teendőit egyszerűen vagy a horvát-szlavón báni táblára, vagy pedig a pesti királyi táblára lehetne átruházni; azonban kétségtelen, hogy az első eset Fiume, a másik eset pedig Horvátország hangulatában idézne elő oly kedvezőtlen zavart, amely a kedélyek megnyugtatót, a provizoriumnak célját teljesen megghiúsítaná. De az utóbbi mód, ti. a fellebbviteli hatóságnak átruházása a pesti kir. táblára, a törvénykezés érdekében sem volna tanácsolható, azon oknál fogva: mert Fiumében érvényben levő osztrák polgári- és büntető törvénykönyvnek oly mérvű ismerete, amely az igazságszolgáltatás magas feladatának megfelelne, a pesti kir. tábla tagjaitól alig volna várható és követelhető.”¹³

Mindez 1870. július 28-án uralkodói jóváhagyást nyert „legfelső kézirat”, vagyis királyi elhatározás alakjában, *ergo* nem törvény vagy kormányrendelet, hanem egy speciális jogforrás formájában.¹⁴ A részletes jogforrások kibocsátására pedig ekkor az ipar- és kereskedelmi, illetve az igazságügy-minisztereket tervezték felhatalmazni.

3. A város bíróságai és azok különleges joghelyzete

Noha Fiume közjogi rendezése és „provizórium” témájában elsősorban a közigazgatási és törvényhatósági jogkörök, illetve a nemzetiségi kérdés szoktak figyelembe kerülni,¹⁵ addig a törvénykezési szervek is sokat elárulnak a magyar államon belüli státuszáról. Az

¹¹ RADICH 1883, 254–256. pp.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek: 1870. július 21.

¹³ RADICH 1883, 266–267. pp.

¹⁴ JUHÁSZ 2020, 120–123. pp., 126. p.

¹⁵ RESS IMRE: *Fiume államjogi helyzetének ellentmondásai (1776–1918)*. In: Életünk. 2009/9. szám. 43–51. pp.; SIMON P. PIROSKA: *Támadás Fiume autonómiája ellen. A fiumei Közigazgatási Bizottság 1897. évről készült jelentése nyomán*. In: Közép-európai Közlemények. 2013/3. szám. 47–54. pp.; ANDRÁSI DOROTTYA: *Fiume államjogi helyzetének rendezése és jelentősége a XIX. század második felében a jogforrások tükrében*. In: Jogtörténeti Szemle. 2005/1. szám. 17–22. pp.; JUHÁSZ IMRE: *Fiume és a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozott 1868. évi XLIV. törvények*. In: Erdélyi Jogélet. 2020/2. szám. 107–123. pp.

első – és talán legfontosabb – ide vonatkozó rendeletet 1871. szeptember 14-én bocsátotta ki gr. Andrássy Gyula miniszterelnök Bittó István igazságügy-miniszterrel és Bedekovich Kálmán bánnal egyetértésben – a provizórium jegyében. Ennek értelmében egy magyar királyi törvényszéket (*tribunale*) állítottak fel Fiumében november 1-jei hatállyal azzal, hogy az egyesbírói hatáskört a törvényszék elnöke – ekkor Celligoi Bódog – által kirendelt egyik bíró látta el a városban és kerületében.¹⁶ Tehát külön járásbíróháza, illetve fellebbviteli bírósága Fiumének végül nem lett, az 1860. május 26-i miniszteri rendelettel létesített ún. községi bíraskodás hatásköre – kisösszegű ügyekre nézve a városi közigazgatási tisztviselők jogszolgáltató tevékenysége – azonban érintetlenül maradt.¹⁷ A járásbíróháza hiánya miatt az 1891-ben bevezetett, a törvényszékek elnökeinek a járásbíróházaok felett biztosított felügyeleti jogkörét Fiumében nem lehetett alkalmazni.¹⁸

Közben a magyar és a horvát igazságszolgáltatási rendszer is formát öltött: a törvényszékek számát a hazai törvények (1871. évi XXXI. és XXXII. tc.) ekkor 102-ben, a járásbíróházaokét 360-ban állapították meg, majd 1875-ben 20 törvényszék megszűnt, a második lépésként pedig 1878-ban további 18 törvényszéket oszlattak fel, míg négyet két új törvényszékké egyesítettek. A polgári kori magyar bírósági rendszer alapjainak létrehozása ezzel befejeződött.¹⁹ Horvátországban 63 járásbíróháza és 8 törvényszék felett helyezkedett el az ún. báni tábla és a harmadfokon eljáró horvát-szlavón-dalmát hétszemélyes tábla; az ottani bírói hatalmat 1874. évi horvát törvények szabályozták.²⁰

A fiumei törvényszék – amely tehát nem azonos a Fiume megyei királyi törvényszékekkel – hatósága alá tartoztak első fokon: tengerjogi ügyekben a szabad királyi város és kerülete, továbbá Buccari kerület és Fiume vármegye tengerpartja, valamint minden büntető és polgári peres, illetve nem peres ügyben Fiume városa és kerülete. A városi telekkönyvi hivatal szintén a törvényszéknek rendelték alá, 1873-ban pedig pénzügyi bíraskodási jogkörrel is felruházták a városra és a kerületre nézve.²¹ Másodfokú bírósággá a pesti királyi tábla (későbbi nevén: budapesti királyi ítélőtábla), harmadfokúként pedig a M. Kir. Kúria részeként működő Legfőbb Ítélszék járt el az 1881. évi törvénykezési reformokig. Az utóbbi egyben semmitőszékként is funkcionált Fiume vonatkozásában,

¹⁶ A magy. kir. miniszterelnöknek, a magy. kir. igazságügyminiszternek és Horvát-, Szlavón-, Dalmátországi kir. miniszternek 1871. szeptember 14-én kiadott rendelete a fiumei kir. törvényszék felállításáról és hatóságának ideiglenes szabályozása tárgyában. MRT 1871. Pest, 1871. 274–283. pp.

¹⁷ Az 1860. évi május hó 26-án kelt belügyminiszteri és igazságügyminiszteri rendelet kisebb összegű peres ügyekre a községi bíróságok felállításáról (Birodalmi Törvénylap 1860: 130.); az 1860. évi július hó 27-én kelt belügyminiszteri és igazságügyminiszteri rendelet a községi bíróságok működésének megkezdése tárgyában (Birodalmi Törvénylap 1860: 195.). Lásd még: a m. kir. belügyminiszter és a m. kir. igazságügyminiszter 1914. évi 197.100. B.M. számú rendeletét a községi polgári bíraskodásra vonatkozó eljárási szabályok tárgyában. MRT 1914. Budapest, 1914. 2688–2720. pp.

¹⁸ A m. kir. igazságügyminiszternek 810. szám alatt valamennyi kir. törvényszék elnökéhez – a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék, továbbá a fiumei kir. törvényszék elnökének kivételével – kiadott utasítása, a kir. járásbíróházaok ügyvitelének időszaki megvizsgálása tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 9–41. pp.

¹⁹ MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982.; STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. 121–126. pp.

²⁰ HEKA LÁSZLÓ: *A szláv államok jogrendszerei*. Szeged, 2008. 50–51. pp.

²¹ A m. kir. igazságügyminiszternek 1873. május 10-én 15.592. sz. alatt az összes elsőfolyamodású kir. bíróságokhoz intézett körrendelete a fiumei kir. törvényszéknek pénzügyi bírói hatósággal felruházása tárgyában. MRT 1873. Budapest, 1873. 185. p.

tehát Fiume esetében a kettéosztott Kúriának csak az egyik fóruma bírt hatáskörökkel.²² A korábbi jogorvoslati fórumok: a báni tábla és a zágrábi hétszemélyes tábla nem kapcsolódott többé a fiumei törvénykezési szervezethez, azonban, ha az új normák alapján a pesti fórumok visszautasították az illetékességet egy konkrét régi ügyben, az a horvátországi felsőbb bírósághoz (táblához) került elintézésre.

Ezekből is következik, hogy a fiumei törvényszék fegyelmi tanácsának jogorvoslati fóruma a pesti királyi tábla fegyelmi bírósága lett. Egyébként a bírói hatalom gyakorlását, a bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezését, nyugdíjazását, felelősségét, illetve szakmai vizsgáztatását szabályozó magyar törvények hatálya a fiumei törvényszéknél alkalmazott bírákra, bírósági hivatalnokokra is kiterjedt. Az igazságügyi igazgatási felügyeletet szintén a magyar szakminiszter gyakorolta Fiume törvényszéke felett.²³

A fiumei bírói és a horvát-szlavón közigazgatási, valamint a fiumei és a horvát-szlavón bírói hatóságok között felmerülő illetőségi összeütközéskor a horvát bán és a magyar királyi igazságügy-miniszter egyetértőleg határoztak; az utóbbi esetben a már említett Legfőbb Ítélszék, valamint a zágrábi hétszemélyes tábla meghallgatása után. Ha a fiumei bíróság más magyar bírói fórummal került összeütközésbe, szintén az igazságügy-miniszter döntött, aki egy másik állammal való joghatósági vita esetén is köteles volt „intézkedni”. A fiumei királyi törvényszék hatósága alá eső területen fennálló igazságügyi tartalmú *törvények, szokások és rendeletek* főszabályként továbbra is alkalmazásban maradtak, ha az ügyviteli vagy egyéb magyar minisztertanácsi és igazságügy-miniszteri rendeletek másként nem határoztak.²⁴

Fiumében, az ottani bíróság előtt csak olyan ügyvédek praktizálhattak 1868-tól kezdve, akik jogvégezett magyar honosok voltak, és az ügyvédi rendtartás szerinti vizsgát a pesti királyi táblán teljesítették. Könnyítésül a fiumei vagy horvátországi ügyvédjelöltek olasz vagy német nyelven is vizsgázhattak. 1875-től ügyvédi vizsgát – az új magyar ügyvédségi törvény (rendtartás), vagyis az 1874. évi XXXIV. tc. szerint²⁵ – a Budapesten szervezett ügyvédi vizsgálóbizottság előtt kellett tenni,²⁶ egyebekben viszont az addigi ügyvédi rendtartás (1852) maradt hatályban.²⁷ A Fiume város területén működő ügyvédeknek 1871-ben nyilatkozniuk kellett arról, hogy ott vagy Horvátország területén kívánták folytatni a tevékenységüket. A Fiume mellett döntött ügyvédekről külön jegyzéket vezettek, a többiek a város törvényszéke és az egyesbíróisége előtt csak tengerjogi ügyekben képviselhettek a feleket, egyéb polgári és büntető ügyekben nem. Az ügyvédek így

²² ANTAL TAMÁS: *A Magyar Királyi Kúria 1868 és 1945 között*. In: 300 éves a Kúria. Szerk.: Bódiné Beliznai Kinga, Megyeri-Pálffy Zoltán. Budapest, 2023. 38–75. pp., ide: 39–47. pp.

²³ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i együttes rendelet, MRT 1871, 275. p.

²⁴ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i együttes rendelet, MRT 1871, 276. p.

²⁵ DELACASSE KRISZTINA: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Budapest–Pécs, 2012.

²⁶ A m. kir. miniszterelnöknek, a m. kir. igazságügyminiszternek és Horvát-, Szlavón- és Dalmátországek bánjának rendelete, mellyel a fiumei kir. törvényszék felállítása s hatóságának ideiglenes szabályozása tárgyában, 1871. Szeptember 14-én kelt rendelet 13-ik §-nak második bekezdése módosíttatik. MRT 1875. Budapest, 1875. 572. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1907. évi 22.760. I.M. számú rendelete az ügyvédi vizsgáról. MRT 1907. Budapest, 1907. 390–419. pp., ide különösen: 391. p.

²⁷ Fiumében az 1852. július 24-én kelt nyílt parancsba foglalt ügyvédi rendtartást alkalmazták (Birodalmi Törvénylap 1852: 170., Országos Kormánylap 1852: 138.).

nem a 27 ügyvédi kamara egyikéhez kötődtek jogilag, hanem kifejezetten a fiumei törvényszékhez lettek lajstromozva.

A közjegyzők tekintetében hasonló volt a helyzet azzal, hogy a közjegyzői kamarákra vonatkozó hivatalos feladatokat maga a törvényszék teljesítette. 1892-ig egy, azután két királyi közjegyző működött a városban.²⁸ A fiumei közjegyzőre 1890-ig egy még 1858-ban hatályba léptetett osztrák jogszabályt,²⁹ azután egy kifejezetten Fiumére vonatkozó magyar igazságügy-miniszteri rendeletet kellett alkalmazni.³⁰

A fiumei királyi bíróság hivatalos nyelve az *olasz* volt. Tengerjogi ügyekben azonban a felek a beadványaikban és a bíróság előtti szóbeli tárgyalásokon a horvát nyelvvel is élhettek. Ez esetben a bírói határozatokhoz a hiteles horvát fordítást hivatalból mellékelni kellett. A törvényszék úgy a fellebbviteli, mint a más bíróságokkal vagy egyéb hatóságokkal való érintkezésben akár a saját, akár az illető hatóság hivatalos nyelvét használhatta. A törvényszék és az egyesbírók az egyéb magyarországi vagy horvát bíróságokkal közvetlenül érintkezett. A fellebbviteli bíróságok a Fiuméből felterjesztett ügyekben hozott határozataikhoz olasz nyelvű fordítást is mellékeltek, kivéve, ha a határozatban és a perben használt nyelv azonos volt. A fiumei bíróságok az olaszországi bíróságokhoz intézett megkereséseket eleve olaszul fogalmazták, szemben a többi magyar bírósággal.³¹

Ezek szellemében tehát a fiumei törvényszéken az 1853. május 3-án kibocsátott – még a neoabszolutizmus idejéből származó – bírói ügyrendtartás helyébe általában új bírói ügyviteli szabályzat lépett 1871-ben, de az 1854. évi ügyészégi és büntető ügyviteli szabályok részben hatályban maradtak.³² Ez utóbbin az 1892-ben kibocsátott újabb szabályzat sem változtatott, miközben az ország egyéb helyein egységessé váltak a büntető ügyszaki ügykezelési normák.³³ Ez az állapot végül az 1896. évi Bünvádi perrendtartás életbe lépéséig, 1900-ig maradt fenn, akkor ugyanis a fiumei királyi törvényszék és az egyesbírók önálló büntető ügyviteli szabályzatot kapott.³⁴

²⁸ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i együttes rendelet, MRT 1871, 277–278. pp.; a m. kir. igazságügyminiszter 16.233. számú rendelete Fiume székhellyel második kir. közjegyzői állás rendszeresítése tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 1393. p.

²⁹ Lásd a Fiume és kerületében az 1858. február 7-én kelt nyílt parancssal hatályba léptetett (Birodalmi Törvénylap 1858: 23.), eredetileg az 1855. évi Birodalmi Törvénylapban 94. rendszámmal közzétett közjegyzői rendtartást!

³⁰ A m. kir. igazságügyminiszternek 1889. december 27-én kelt 47.220. számú rendelete az 1874. évi XXXV., az 1880. évi LI. és az 1886. évi VII. törvénycikkeknek Fiumében való hatályba léptetése tárgyában, valamint a m. kir. igazságügyminisztertől – Közjegyzői utasítás. MRT 1889. Budapest, 1889. 2271–2465. pp.

³¹ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i együttes rendelet, MRT 1871, 282–283. pp.; a m. kir. igazságügyminiszter 36.854/1875. szám alatt az elsőfokú kir. törvényszékek és járásbírókhoz intézett rendelete az olasz bíróságokhoz intézendő megkeresések tárgyában. MRT 1875. Budapest, 1875. 586–587. pp.

³² Igazságügyminiszteri rendelet a fiumei kir. bíróságnál követendő ügyvitel tárgyában [1871. szeptember 14.]. MRT 1871. Pest, 1871. 303–366. pp.

³³ A m. kir. igazságügyminiszternek 4510/I.M.E. számú rendelete a bíróságok büntető ügyvitel tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 2713–2823. pp., ide: 2713. p.

³⁴ A m. kir. igazságügyminiszter 1899. évi 3900. I.M.E. számú rendelete a fiumei kir. törvényszék és egyes bíróság részére büntető ügyviteli szabályok kibocsátása tárgyában. MRT 1899. Budapest, 1899. II. 1672–1747. p. Vö.: a m. kir. igazságügyminiszternek 1899. évi 3700. I.M.E. számú rendelete a büntető ügyviteli szabályok kibocsátása tárgyában. MRT 1899. Budapest, 1899. II. 768–854. pp.

A *tribunale* az elnökön (Celligoi Bódog) kívül négy bíróval (Bolmarcich János, Mattiassi József, Carvin Domokos, Marceglia Antal) s egy királyi ügyésszel (Kuscher Nándor) kezdte el a működését 1871-ben. Később már öt bíróval s egy albíróval működött. 1893-tól Thierry Alajos töltötte be a törvényszék elnöki tisztét két évtizeden keresztül, őt Melocco János és Meyer Guido követte. A budapesti táblán a fiumei ügyeket másodfokon végül két előadó bíró vitte 1872-től,³⁵ akiket felváltva az igazságügy-miniszter, illetve a horvát bán javaslatára nevezett ki az uralkodó (pl. Battagliarini Pál, Keömley Pál, Marceglia Antal, Thierry Alajos). A Kúrián hasonló volt a megoldás (pl. Zuvič József, Suhay Imre, Keömley Pál, Marceglia Antal).³⁶

A fiumei törvényszék büntető, polgári peres és nem peres, valamint pénzügyi törvénykezési ügyekben az elnökön kívül két ítélő bíróból álló tanácsban határozott. Ugyanez állt a váltó-, kereskedelmi és tengerészeti ügyekre is, olyan ülésekben azonban, melyekben nem pusztán az eljárás vezetése felett határoztak, a „jogtudós bírákon” felül még egy vagy két kereskedő ülnököt is alkalmazni kellett.³⁷ Az ülnökök alkalmazása iránti szabályok egyebekre nézve fennmaradnak, akárcsak a kereskedelmi peres ügyekre korábban kiadott császári–királyi rendeletek. Egy 1898. évi miniszteri rendelet szerint az olyan törvényszéki tanács, amely előtt kereskedelmi ügyet tárgyaltak, elnökből, egy további bíróból és egy kereskedelmi ülnökből állt.³⁸ A nem peres merkantil ügyekben azonban a Kereskedelmi törvény (1875: XXXVII. tc.) alapján kibocsátott igazságügy-miniszteri rendeletet kellett követni.³⁹ A fiumei kereskedelmi és iparkamara választottbíróságával kapcsolatban csak akkor volt hatásköre a törvényszéknek, ha a választottbíróság – konkrét ügyben – a végrehajtás elrendelése végett megkereste.⁴⁰ Sajtóvétségek elbírálására a fiumei törvényszék kivételes hatáskörrel bírt, ami azt jelentette, hogy – szemben a sajtóbíráskodást végző kiemelt hatáskörű törvényszékekkel – esküdtszék nélkül járt el, mivel nem a magyar sajtótörvényt (1848: XVIII. tc.) alkalmazta 1900 előtt.⁴¹ Magyarországon az esküdtszék 1867-től, Horvátországban 1875-től működött folytonosan, Fiumében azonban csak az 1896. évi magyar Bünvádi perrendtartás által került be a bíróság szervezetébe, és 1914-

³⁵ NYEVICZKEY ANTAL: A Budapesti Királyi Ítéltábla története 1861. évi május 1-től 1891. évi május 4-ig. Budapest, 1891. 39–40. pp., 75. p.

³⁶ THIERRY–BOROVSKY–SZIKLAY 1897, 160–161. pp. A *Magyarország tisztí cím- és névtára* évente kiadott kötetei alapján a *tribunale* elnökei: Celligoi Bódog (1871–1892), Thierry Alajos (1893–1914), Melocco János (1914–1917), Meyer Guido (1918).

³⁷ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i ügyviteli rendelet, MRT 1871, 317. p.

³⁸ A m. kir. igazságügyminiszter 1898. évi 38.460. I.M. számú rendelete az 1881: LIX. t.-cikk 3. §-ának módosításáról szóló 1898: X. törvénycikknek Fiume városára és kerületére nézve életbeléptetése tárgyában. MRT 1898. Budapest, 1898. I. 822–823. pp.

³⁹ Igazságügyminiszteri rendelet a kereskedelmi ügyekben követendő peres és peren kívüli eljárás szabályozása tárgyában. MRT 1875. Budapest, 1875. 534–549. pp.

⁴⁰ A földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztériumtól Szabályzat a fiumei kereskedelmi- és iparkamara választott bírósága számára. MRT 1879. Budapest, 1879. 593–605. pp.

⁴¹ A m. kir. igazságügyminiszternek 16.352. szám alatt valamennyi kir. bírósághoz, kir. főügyészséghez, kir. ügyészséghez és valamennyi törvényhatósághoz intézett körrendelete a sajtóperekben hatósági körrel felruházott törvényszékeknek újabb szervezése és azok sajtóbírói kerületeinek újabb beosztása tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 1192–1194. pp.; a m. kir. belügyminiszter 1899. évi 5567. eln. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez (átírat Fiume kormányzójához) a bünvádi perrendtartás életbeléptetése tárgyában. MRT 1899. Budapest, 1899. II. 2397–2399. pp.

ig, az első világháború kitöréséig működött.⁴² Különbség a fiumei és az ország egyéb esküdtszékei között részint a nyelvtudásban volt, mivel Fiumében az olasz ismerete szerepelt a kötelező kvalifikációs feltételek között, részint pedig abban, hogy e városban a törvényhatósági bizottság esküdtösszeírási feladatait a helyi képviselőtestület, a *representanza* látta el.⁴³

A „fiumei egyesbírósgon” (*pretura*) eljáró bírót és helyettesét a törvényszék elnöke jelölte ki. Lényegében a törvényszék speciális „filiájaként” működött. Ezt bizonyítja, hogy az állandó egyesbíró a törvényszéki rendes tanácsüléseken szavazóbíróként is alkalmazhatták.⁴⁴ Egy 1912-ben kibocsátott miniszteri rendelet egyértelműsítette és fenntartotta azt a gyakorlatot, hogy Fiumében az egyesbírósgot kellett érteni, ha a jogszabályok egyébként járásbírósgról szóltak, azonban a városi törvényszék továbbra sem volt jogorvoslati fóruma, tehát nézetünk szerint nem minősült valóban önálló járásbírósgnak, de teljesen önálló bíróságnak sem.⁴⁵ Ahhoz a megoldáshoz hasonlít, amit az 1854. évi bírósági átalakulás után, a neoabszolutizmus alatt – az ITSZ-ig – az ún. városilag kiküldött járásbírósgok jelentettek: ezek a törvényszék székhelyén működő, saját szervezettel nem rendelkező, járási közigazgatással nem foglalkozó, delegált bíróságok voltak (*Städtisch-delegiertes Bezirksgericht*).⁴⁶ Végül csak 1914-ben változtatott Balogh Jenő igazságügy-miniszter ezen, miután – az 1911. évi Polgári perrendtartás hatályba léptetésének folyamatába illesztve⁴⁷ – az 1912. évi LIV. tc. 107. §-a formailag elrendelte egy *sui generis* járásbírósg Fiumében való felállítását, amely 1914. szeptember 1-jén kezdte meg munkáját.⁴⁸ Innentől a törvényszék fellebbviteli bírósággá is vált, mivel az 1911. évi perrendtartás – a járásbírósgtól történő fellebbezésről szóló – 478. §-ának alkalmazását sem másik törvény, sem rendelet nem zárta ki.

A város királyi ügyészsege szervezetiileg önálló, majd 1891-től a Budapesti Királyi Főügyészseggnek alárendelt vádhatóság volt általában egy ügyésszel, fogházfelügyelővel és fogházorvossal, olykor még egy alügyésszel.⁴⁹

A tárgyalási napokat sokáig *törvénynapoknak* nevezték. Érdekesség, hogy maga az 1871. évi ügyviteli szabályzat is tartalmazott olyan rendelkezéseket pertípustól függetle-

⁴² A m. kir. minisztérium 1914. évi 5.487. M.E. számú rendelete az esküdtbírósgok működésének egyes kir. törvényszékeknek felfüggesztéséről. MRT 1914. Budapest, 1914. 1433–1434. pp.

⁴³ A m. kir. bel- és igazságügyminiszternek 1898. évi 3300. I.M.E. szám alatt kelt rendelete az esküdtbírósgokról szóló 1897. évi XXXIII. törvénycikknek életbe léptetése és végrehajtása tárgyában. MRT 1898. Budapest, 1898. II. 327–349. pp., ide különösen: II. 329. p., 340. p.

⁴⁴ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i ügyviteli rendelet, MRT 1871, 335. p.

⁴⁵ A m. kir. igazságügyminiszter 1912. évi 17.300. I.M. számú rendelete az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló 1912: VII. törvénycikknek és a kapcsolatos rendeleteknek Fiume városában és kerületében való életbeléptetéséről. MRT 1912. Budapest, 1912. 452–453. pp.

⁴⁶ BÓNIS GYÖRGY, DEGRÉ ALAJOS, VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 197–198. pp.; STIPTA 1998, 116. p.

⁴⁷ SZIVÓS KRISTÓF: *Az 1911. évi I. törvénycikk hatálybalépésének körülményei*. In: Acta Juridica et Politica. FORVM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum (X.), szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2020. 201–217. pp.

⁴⁸ A m. kir. igazságügyminiszter 1914. évi 43.637. I.M. számú rendelete Fiumében kir. járásbírósg felállításáról. MRT 1914. Budapest, 1914. 1973. p.

⁴⁹ NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A magyar királyi ügyészsege története, 1871–1945*. Budapest, 2011. 35. p., 56. p., 98–99. pp.

nül, amelyek általában a törvényszéki szóbeli tárgyalások vezetésére, menetére vonatkoztak (78–90. §§), s inkább a perrendtartásokban lett volna a helyük.⁵⁰ Ennek egyik fő oka, hogy az előző fejezetben említett 1868. évi Polgári törvénykezési rendtartás és az 1881. évi módosítása Fiumében nem bírt hatállyal, ott az 1852. szeptember 16-i ideiglenes oszt-rák rendtartást alkalmazták,⁵¹ kodifikált büntető perrendtartásunk pedig még jó ideig nem is létezett. Az egyesbírószágra irányuló szabályok érdemelnek külön kiemelés, mivel ez a szervezeti megoldás – Horvátországon kívül – máshol nem létezett a magyar államban. Mind polgári, mind büntető ügyekben volt hatásköre, illetve szóban előadott panaszokat is felvett. A szóbeli tárgyalásokon a bíró mellett egy hites jegyző vett részt; ilyen tárgyalást akkor kellett tartani, ha az múlhatatlanul szükségesnek látszott, és nem járt aránytalan költséggel. Tehát lényegében sommásan intézte az ügyeket.⁵²

Az 1871. évi fiumei ügyviteli szabályok 1915. január 1-én vesztették teljesen hatályukat, amikor az országosan egységesített, de bírósági szintenként immár differenciált, új ügykezelési rendeletek – a Polgári perrendtartással együtt – életbe léptek.⁵³

A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróságról szóló jogszabályok, valamint az annak hatáskörébe tartozó egyes közigazgatási tárgyakra vonatkozó, eddig Fiumében még nem alkalmazott törvények 1898. január 1-én léptek hatályba. Például megszervezték a fiumei kormányzó mellé a közigazgatási bizottságot, mivel ez – a más törvényhatóságban jól ismert szerv (1876: VI. tc.) – ott még nem létezett.⁵⁴ Mindez minisztertanácsi rendelettel történt meg, ami abból a szempontból érdekes, hogy a rendelet az 1896. évi XXVI. tc. számos pontját is módosította, illetve kimondta nem alkalmazhatóságát a kikötővárosban.⁵⁵ Ugyanakkor az életbe léptető rendeletnek is volt egy végrehajtási rendelete, amelyet kifejezetten Fiume részére állított össze és bocsátott ki a magyar kormány; ez sajátos módon a közigazgatási bíráskodás intézményeit magyarázta tételeken a törvény paragrafusai szerint haladva, mintegy indokolás szerűen.⁵⁶

⁵⁰ A hivatkozott 1871. szeptember 14-i ügyviteli rendelet, MRT 1871, 321–324. pp.

⁵¹ Birodalmi Törvénylap 1852: 190., Országos Kormánylap 1852: 161.; lásd még a polgári jogügyekben a bírói hatóságoknak hatásköre és illetékessége tárgyában 1853. február 16-án kelt nyílt parancsot in: Birodalmi Törvénylap 1853: 30., Országos Kormánylap 1853: 50.

⁵² A hivatkozott 1871. szeptember 14-i ügyviteli rendelet, MRT 1871, 336. p.

⁵³ A m. kir. igazságügyminiszter 1914. évi 68.700. I.M. számú rendelete a Polgári perrendtartásról szóló 1911: I. t.-c. (Pp.) s az ezt életbeléptető 1912: LIV. t.-c. (Ppé.) alapján kibocsátott bírósági ügyviteli szabályok és kapcsolatos rendeletek életbeléptetése, valamint az átmeneti rendelkezések s a budapesti [és fiumei] bíróságokra vonatkozó eltérések megállapítása tárgyában. MRT 1914. Budapest, 1914. 2862–2895. pp., különösen az 1–2. és 58–59. §§.

⁵⁴ A m. kir. miniszterelnök 1897. évi 18.986. M.E. sz. a. kelt rendelete a fiumei közigazgatási bizottságnak az egyes miniszterek ügykörét érintő hatásköréről. MRT 1897. Budapest, 1897. II. 874–899. pp.

⁵⁵ A m. kir. ministerium 1897. évi 18.984. M.E. számú rendelete a magyar kir. közigazgatási bíróságról szóló 1896: XXVI. törvénycikknek Fiume városában és kerületében hatályba léptetése és a kapcsolatos intézkedések tárgyában. MRT 1897. Budapest, 1897. II. 697–733. pp.

⁵⁶ A m. kir. ministerium 1897. évi 18.985. M.E. szám alatt kiadott rendelete a magy. kir. közigazgatási bíróságról szóló 1896: XXVI. törvénycikknek Fiume városában és kerületében hatályba léptetése iránt kiadott rendelet végrehajtásáról. MRT 1897. Budapest, 1897. II. 734–764. pp.; a m. kir. miniszterelnök 1902. évi 176. számú rendelete a m. kir. közigazgatási bíróságról szóló 1896: XXVI. t.cikknek Fiume városában és kerületében való hatályba léptetése iránt kiadott rendelet végrehajtása tárgyában a m. kir. Ministerium által 18.985/1897. M.E. szám alatt kibocsátott rendelet 19-ik pontjának módosításáról. MRT 1902. Budapest, 1902. I. p.

Az 1901-ben végrehajtott újabb reform alapján azonban már meg is szűnt az ottani közigazgatási bizottság, feladatait a kormányzó és a kormányzói tanács vette át, melyek hatásköre így kiterjedt a Fiume és kerülete területén létező összes állami hatóságra, hivatalra és intézményre, valamint önkormányzati hatóságra, kivételt éppen a királyi bíróságok, a királyi ügyészség, valamint a tengerészeti hatóság képeztek. Egyúttal megszűnt a budapesti ítélőtábla és a Kúria másod-, illetőleg harmadfokú hatásköre is a fiumei városi tanács által elsőfokon ellátott gyámsági és gondnoksági ügyekben, és ezekben másodfokon szintén a kormányzó, illetőleg a kormányzói tanács, harmadfokon pedig a belügyminiszter döntött.⁵⁷

Fiume több szempontból különleges joghelyzetét illusztrálja az is, miszerint az Osztrák Császárság és Magyarország között a bírósági végrehajtás viszonyossága tárgyában 1897-ben létrejött új megállapodás részben szintén eltérő szabályokat állapított meg a városra nézve, igazodva az ott még mindig hatályos 1852. évi említett perrendtartáshoz.⁵⁸ A telekkönyvezés is rendhagyóan alakult, mivel az országban egyébként hatályos 1855. évi telekkönyvi pátenst csak 1901-ben léptették életbe, addig egy 1843-ban kiadott kormányzósági rendelet volt alkalmazandó.⁵⁹ A telekkönyvi betétek szerkesztését a fiumei törvényszéknek az igazságügy-miniszter által kijelölt egyik bírása s egy telekkönyvvezetője, továbbá a miniszter által e célra kirendelt másik „telekkönyvvezető közeg” teljesítette. Az utóbbi feladata volt, hogy az új telekkönyvek olyan alakot és tartalmat nyerjenek, amellyel azok az 1855. december 15-i telekkönyvi rendeletnek s a kapcsolódó későbbi jogszabályoknak megfelelően vezethetők és kezelhetők legyenek. Ebben az eljárásban is az olasz nyelvet használták.⁶⁰

Az utasok vagy javak tengeren leendő fuvarozásának elvállalása és hajókölcsönök kötése tárgyában, ha az adott ügylettel kapcsolatban kereskedelmi bíróság járt el, kizárólag a fiumei törvényszéknek volt illetékessége.⁶¹

Az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. tc. és az ahhoz tartozó végrehajtási rendeletek, továbbá a végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. tc. és módosításai csak 1913-ban léptek életbe Fiumében szintén egyediesített tartalmi változtatásokkal.⁶² Addig

⁵⁷ A m. kir. ministerium 1901. évi 2435. M.E. számú rendelete a Fiumében szervezendő közép fokú közigazgatási hatóságról szóló 1901. IX. törvénycikk életbeléptetése tárgyában. MRT 1901. Budapest, 1901. 340–375. pp.

⁵⁸ A m. kir. igazságügyminiszter 1897. évi 71.392. I.M. számú rendelete az összes kir. bíróságokhoz a végrehajtási viszonyosság tárgyában Ausztriával szemben. MRT 1897. Budapest, 1897. II. 979–983. pp. A vonatkozó magyar jogszabály az 1881. évi LX. tc. volt.

⁵⁹ Regulamentum in merito manipulationis librorum fundalium, inscriptionum et intabulationum pro libero Districtu Fluminensi Altissimo Loco Ratihabito, Ope B. C. Intimati Exelsi Consilii R Locumt. Hungarici D. D. 27 Decembris 1843, No.46429 Dimissum. In: THIERRY–BOROVSKY–SZIKLAY 1897, 160. p.

⁶⁰ A m. kir. igazságügyminiszter 1901. évi 67.785/1900. I.M. számú rendelete Fiume városában és kerületében a telekkönyvi betétek elkészítése és az 1855. évi december hó 15-iki telekkönyvi rendelet életbeléptetése tárgyában. MRT 1901. Budapest, 1901. 1180–1263. pp.

⁶¹ A m. kir. igazságügyminiszternek 3269/I.M.E. számú rendelete a kereskedelmi ügyekben követendő peres és peren kívüli eljárás szabályozása tárgyában. MRT 1881. Budapest, 1881. 1401–1419. pp., különösen: 7. §.

⁶² A m. kir. igazságügyminiszter 1913. évi 1. I.M. számú rendelete az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. törvénycikknek és az 1912: VII. t.-c. VI. fejezetének életbeléptetéséről Fiume városában és kerületében. MRT 1912. Budapest, 1912. 196–202. pp., a m. kir. igazságügyminiszter 1913. évi 3. I.M. számú rendelete a végrehajtási eljárásról szóló 1881: LX. tc.-nek, az 1908: XLI. tc.-nek és az 1912: VII. tc. V. fejezetének

például a hagyatékok és hagyományok után járó örökösödési illeték biztosításánál a Fiume területén működő királyi bíróságok által követendő eljárás tárgyában 1891-ben kibocsátott rendeletet kellett alkalmazni.⁶³ A szerzői jogi és a csődjogi vitákra – az 1884. évi XVI. tc.-től, illetve az 1881. évi XVII. tc.-től⁶⁴ több helyen eltérve – ugyancsak sajátos törvénykezési klauzulák vonatkoztak.⁶⁵ A közös hadsereg (hadi tengerészet) és honvédség hatóságai által közigazgatási úton hozott és a katonai igazgatás kötelékében álló személyeket a szolgálati kötelességük megszegésével okozott kár megtérítésében marasztaló határozatok hatályára és megtámadhatóságára nézve is külön rendelkezések voltak irányadók (1887).⁶⁶

A fiumei törvényszék házassági ügyekben az 1852-ben kibocsátott ideiglenes polgári perrendtartás 30. főcímét (650–683. §§) – a Házassági törvénynek megfelelően (1894: XXXI. tc. 136. §) – alkalmazta 1895 után is.⁶⁷

A munkásbiztosítási választottbíróságokra vonatkozó jogszabályok Fiumében 1908 helyett csak 1911-ben léptek életbe.⁶⁸

Az igazságszolgáltatási szervezet szempontjából kiemelkedők továbbá az 1911. évi Polgári perrendtartást hatályba léptető rendeletek,⁶⁹ mivel ezek értelmében 1915-től hatályát veszítette a legtöbb Fiumében még alkalmazott, a neoabszolútizmus idejéből való osztrák jogszabály is (nyílt parancsok és különböző birodalmi miniszteri rendeletek).⁷⁰

életbeléptetéséről Fiume városában és kerületében. MRT 1912. Budapest, 1912. 207–213. pp.; a m. kir. igazságügyminiszter 1916. évi 46.456. I.M. számú rendelete a végrehajtási eljárásra vonatkozó rendelkezések módosításáról Fiume városában és kerületében. MRT 1916. Budapest, 1916. 1964–1965. pp.

⁶³ A m. kir. igazságügyminiszternek 4115. számú rendelete a hagyatékok és hagyományok után járó örökösödési illeték biztosításánál a Fiume területén működő kir. bíróságok által követendő eljárás tárgyában. MRT 1891. Budapest, 1891. 1118–1131. pp.

⁶⁴ PÉTERVÁRI MÁTÉ: *Reformtörvények az 1881. évi csődtörvény megújítására*. In: Jogtudományi Közlöny. 2023/1. szám. 23–32. pp., különösen: 23–24. p. Uő.: *A csőd eljárás organumai és hatékonysága a Kalocsai Kir. Törvényszék 1910-es évekre vonatkozó iratanyagában*. In: Állam- és Jogtudomány. 2023/1. szám. 38–62. pp.

⁶⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek 1790. számú rendelete a szerzői jogról szóló 1884: XVI. t.-cz. értelmében Fiume városára és az ahhoz tartozó kerületre nézve követendő eljárás tárgyában. MRT 1884. Budapest, 1884. 732–739. pp.; a m. kir. igazságügyminiszternek 3488/I.M.E. számú rendelete a csődtörvénynek (1881. évi XVII t.-cz.) Fiume városában és az ahhoz tartozó kerületben való hatályba léptetése tárgyában. MRT 1881. Budapest, 1881. 1480–1488. pp.

⁶⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 26.072. számú rendelete a közös hadsereg (hadi tengerészet) és honvédség hatóságai által közigazgatási úton hozott kártérítésben marasztaló határozatok hatályáról és megtámadhatóságáról szóló 1887: XXXV. tc.-nek Fiume területén hatályba léptetése tárgyában. MRT 1887. Budapest, 1887. 1801–1805. pp.

⁶⁷ A m. kir. miniszterelnök 2022/1895. M.E. szám alatt kelt rendelete az 1894: XXXI. és XXXIII. törvénycikkeknek Fiume városában és kerületében hatályba léptetése tárgyában. MRT 1895. Budapest, 1895. I. 448–451. pp.; a kir. igazságügyminiszternek 27.196/1895. I.M. számú rendelete a házassági jogról szóló 1894: XXXI. t.-cz. 150. §-ában, továbbá az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. t.-cz. 19., 27., 61., 76. és 91. §-aiban nyert felhatalmazások alapján 1895. évi 27.241., 27.200., 27.199., 27.198., 27.197. és 27.243. I.M. számok alatt kibocsátott igazságügyminiszteri rendeleteknek Fiume városára és kerületére való kiterjesztése tárgyában. MRT 1895. Budapest, 1895. I. 713–715. pp.

⁶⁸ A kereskedelemügyi m. kir. miniszter 1911. évi 1.746. számú rendelete az 1907: XIX. t.-c. alapján kibocsátott rendeleteknek Fiume városában és kerületében való életbeléptetéséről. MRT 1911. Budapest, 1911. 380–381. pp.; a kereskedelemügyi m. kir. miniszter 1915. évi 2.736. számú rendelete az 1907: XIX. t.-c. alapján kibocsátott rendeleteknek Fiume városában és kerületében való életbeléptetéséről szóló 1.746/1911. számú rendelet kiegészítése s illetőleg módosítása tárgyában. MRT 1915. Budapest, 1915. 978–979. pp.

⁶⁹ A hivatkozott 1914. évi 68.700. I.M. rendelet, MRT 1914, 2862–2865. pp.

⁷⁰ A m. kir. igazságügyminiszter 1914. évi 72.700. I.M. számú rendelete a polgári perrendtartásról szóló 1911: I. törvénycikknek, valamint az 1912: LIV. és az 1912: LV. törvénycikknek Fiume városában és kerületében

A fiumei magyar királyi államrendőrségről szóló 1916. évi XXXVII. tc. végrehajtása keretében a kihágási bíráskodás szabályai is módosultak. Azokban a kihágásokban ugyanis, amelyek a városi hatóság által ellátott igazgatási rendészet körében merültek fel, első fokon a városi képviselőtestület által megbízott tisztviselő, mint rendőri büntető bíró, másodfokon a városi tanács bíráskodott, kivéve, ha valamely jogszabály másképp rendelkezett. Ez az eltérés vagy abban állhatott, hogy valamely kihágás elbírálása a rendes bírósághoz lett utalva, vagy abban, hogy olyan igazgatási feladatkörben, amelynek intézése a városi hatósághoz tartozott, valamely kihágás eldöntésére kifejezetten az államrendőrség lett „büntető bírósággént” (első fokú hatósággént) megjelölve.⁷¹

Az első világháború kitörése miatt bevezetett különféle háborús rendkívüli szabályokra és eljárásokra e helyen nem térünk ki.

4. Az alkalmazandó jog a Tenger melléken

Ha a Fiumében működő igazságszolgáltatási szervek és Magyarország egyéb területeinek igazságszolgáltatási orgánumait tekintjük, az eddigiek alapján nem kétséges, hogy a fiumei bíróságok beillesztése már a közjogi provizórium kezdetén, 1871-ben megtörtént, még akkor is, ha léteztek eltérő intézményi vagy jogtechnikai megoldások. Az 1870. július 28-i egyik fiumei tárgyú királyi rendelkezés (elhatározás) a magyar kormány javaslatára – mint említettük – előzetesen egy másodfokú bíróságot is kilátásba helyezett Fiumében,⁷² de ez nem valósult meg; többek között éppen azzal kapcsolták a hazai bírósági szervezethez az ottanit, hogy a jogorvoslati fórum végül nem különült el a budapesti királyi táblától. Az intézményi megoldásokat már végigtekintettük, a jogtechnikaiakat az alábbiakban foglaljuk össze.

A tengerparti város bírósági szerveinek vizsgálata nem választható el az alkalmazandó jog mibenlététől, amely jogot a *regnicolaris* tárgyalásoknak sem 1869–70-ben, sem 1883-ban nem sikerült harmonizálniuk a magyar jogrendszerrel a triparciális érdekek részbeni szétartása miatt (Magyarország, Horvátország, Fiume városa és kerülete).⁷³ A szűkebb értelemben vett témánk szempontjából – itt nem szólva az egyéb vitakérdésekről – az értelmezési kiindulópontot nem annyira az 1868. évi XXX. tc. 66. §-a, hanem az 1871. szeptember 14-én kiadott, a miniszterelnök, az igazságügy-miniszter és a horvát-szlavónalmát bán által jegyzet – általunk is többször idézett – rendelet 11. §-a képezi, amely ekként fogalmazta meg a kérdés eldöntését: „a fiumei kir. törvényszék hatósága alá eső

való életbeléptetése tárgyában. MRT 1914. Budapest, 1914. 2854–2862. pp.; a m. kir. igazságügyminiszter 1914. évi 42.500 I.M. számú rendelete a bíróságok kimutatásairól. MRT 1914. Budapest, 1914. 2405–2457. pp.

⁷¹ A m. kir. belügyminiszter 1917. évi 37.000. számú körrendelete a fiumei m. kir. állami rendőrségről szóló 1916: XXXVII. törvénycikk végrehajtásáról és a hatáskörök körülírásáról. MRT 1916. Budapest, 1916. 654–661. pp.

⁷² A Ferenc József által kibocsátott és gr. Andrássy Gyula által ellenjegyzett legfelsőbb elhatározás ide vonatkozó része szerint: „A javaslatba hozott hatáskörrel felruházandó kormányzó és a mellette tervezett hivatali állomások betöltésére, nemkülönben a Fiumében felállítandó első folyamodású s fellebbviteli bíróság szervezésére nézve Nekem külön előterjesztés tétessék.” RADICH 1883, 270–271. pp.

⁷³ SZÁNTÓ ANDOR, KRÁL VILMOS: *Fiume államjogi helyzete*. A „Joghallgatók Tudományos Egyesülete” által koszorúzott pályamű. Budapest, 1901. 81–89. pp., 93–94. pp.

területen fennálló és a 3. §-ban érintett ügyekre vonatkozó *törvények, szokások és rendeletek*, amennyiben a jelen rendelet és a következő §-ban érintett ügyvitel határozatai mást nem szabnak meg, továbbra is érvényben maradnak”.⁷⁴ Azaz a helyi bíróság(ok) által alkalmazandó jogforrásoknak három típusát nevesítette a jogalkotó, amelyek eltérhettek tartalmilag az ország más területein hatályos jogoktól.

A törvényeknek ebből a szempontból két típusa létezett. Az elsőbe az 1870. július 28-i fiumei tárgyú királyi elhatározások – melyek megszüntették a királyi biztosságot és bevezették a „provizóriumot” – előtt keletkezettek sorolhatók: részben a horvát-magyar kiegyezés utáni királyi biztosság alatt, részben a neoabszolútizmus idején nyílt parancs vagy birodalmi miniszteri rendeletek formájában, részint 1848/49-ben, vagy még azelőtt jöttek létre. A másik típusba azon törvények sorolandók, amelyeket az ún. provizórium alatt alkotott a magyar országgyűlés, és amelyeknek vagy volt kifejezetten „Fiume-klauszáljuk” (-paragrafusuk), vagy nem. Az előbbieknél maga a törvény rendelkezett arról, hogy Fiumében külön kell hatályba léptetni őket, méghozzá az ott meghatározott jogforrási keretben (kormányrendeletben, miniszteri rendeletben, esetleg egy másik törvényben), az utóbbiaknál viszont elvileg csak miniszterelnöki (kormány-) rendeletek jöhetnek számításba, mivel a provizóriumot közvetlenül a magyar királyi kormány hajtotta végre (ti. „vegye át és intézze Fiume ügyeit a magyar kormány” – határozott az országgyűlés 1870 márciusában),⁷⁵ azonban nemegyszer inkább miniszteri rendeletekkel történt meg az implementáló szabályozás. Ahhoz tehát, hogy egy, a magyar országgyűlés által hozott törvény alkalmazható legyen Fiumében is, elvileg mindig szükség volt egy hatályba léptető rendeletre, amely nem csak az időpontot tartalmazta, hanem az eltérő rendelkezéseket is. Ezért a *de lege lata* jog szempontjából a magyar törvényeket és minisztertanácsi rendeleteket valójában csak alakilag lehetett szétválasztani, tartalmilag a fiumei területi hatály és a végrehajtási normák szempontjából olyan szorosan feltételezték egymást, ami jogforrási szempontból kétség kívül egyedi volt, ebben a konstrukcióban ugyanis az országos törvények nem álltak meg önmagukban. Ez a különös jelleg ott is megmutatkozott, hogy kormányrendelettel módosítható volt minden törvény Fiumére nézve akkor is, ha a szóban lévő törvénycikk nem tartalmazta ténylegesen a Fiume-klauszult, de utóbb mégis hatályba léptették a város területén.

A „szokások” jelentettek minden mást. Magánjogi tekintetben például Fiumében az OPTK-t kellett alkalmazni 1853-tól, de még I. Napóleon uralma korából is létezett olyan kereskedelmi jogszabály, amely a dualizmus alatt hatályban állt (főként a tengeri kereskedelem terén), a jelentős mértékben horvát eredetű szokásjogról, az osztrák eredetű „oktrojált” normákról, a város közigazgatásának saját hagyományairól és az átlagos törvényhatósághoz képest szélesebb autonómia adta jogi lehetőségekről nem is szólva.

Végül is a következő jogalkalmazási elv állt fenn még 1918-ban is: ahol egy törvény vagy rendelet olyan jogszabályra hivatkozott, amely Fiume városában és kerületében nem volt hatályban, helyette azt a jogszabályt kellett érteni, amely ott az idézett jogszabálynak

⁷⁴ MRT 1871, 276. p.

⁷⁵ SZÁNTÓ-KRÁL 1901, 90–91. pp.; JUHÁSZ 2020, 120–121. pp. Lásd még: FEST ALADÁR: *Fiume és Magyarország*. In: Új Magyar Szemle. 1920/3. (novemberi szám) 47–69. pp., ide különösen: 63–64. pp.

tartalmilag megfelelt.⁷⁶ Így a dualizmus alatt – amely lényegében egybeesett a „provizórium” korával – nem a törvénykezési szervezetben mutatott Fiume szignifikáns eltérést Magyarország államterületének más részeihez képest, nem is azzal, hogy főként az olasz volt az igazságszolgáltatás nyelve, hanem abban a „jogszigetben”, amelyben működött, és a hozzá tartozó *jogforrási rendszerben*, ami hierarchiaileg nehezen definiálható struktúrát öltött. A jogközelítés és a dereguláció mégis folyamatosan zajlott, ez a jelentősebb magyarországi kodifikációs mérföldköveknél – mint említettük – mutatkozott meg igazán.⁷⁷

TAMÁS ANTAL

THE PLACE OF RIJEKA COURTS IN THE SYSTEM OF JUSTICE OF HUNGARY IN THE AGE OF THE DUAL MONARCHY

(Summary)

The present paper contains a summary on the courts and jurisdiction of Rijeka (Fiume) during the so-called public law provision – between 1871 and 1918. In the decades of the Austro-Hungarian Monarchy Rijeka had a special status both legally and commercially hence it was a kind of town enclave inserted into the territory of Croatia, a region with autonomy within the state of the Hungarian Realm. The special status of the town was expressed not only by the public administration but by the jurisdiction, too, with a royal tribunal (*tribunale*) and a not irrespective court (*pretura*) being similar to district courts in other regions of Hungary. The administration of jurisdictional organs as well as the procedural rules were partly different from the common institutions used at other Hungarian royal courts, but they were integrated in the same system of courts on second instance as legal remedy was possible by an ordinary procedure at the Court of Appeal in Budapest. The Hungarian legal system had a special solution to regulate the law in Rijeka, implemented by the state government, therefore a blended system was developed with the combination of mostly Hungarian, partly Austrian, Croatian and Italian legal norms and traditions. The business language was Italian at the court. This extraordinary condition began to change in the 1880s but finally remained characteristic in the entire period under discussion in the article.

⁷⁶ A m. kir. igazságügyminiszter 1918. évi 42.200. I.M. számú rendelete a kir. közjegyzők díjainak szabályozásáról. MRT 1918. Budapest, 1918. 1341–1362. pp. idézet: 1362. p.

⁷⁷ Lásd pl. a hivatkozott 1914. évi 68.700. I.M. rendelet 58–60. §-ait! MRT 1914, 2885–2895. pp.

*Melléklet**Az ügyforgalom alakulása a fiumei törvényszéken 1871 és 1895 között⁷⁸*

	Polgári ügyszak		Büntető ügyszak	
	Fiumei Kir. Törvényszék	Fiumei Kir. Egyesbíróság	Fiumei Kir. Törvényszék	Fiumei Kir. Egyesbíróság
1871	1059	658	289	184
1872	4149	3412	1111	925
1873	5000	3810	1097	890
1874	5257	3896	1090	876
1875	6046	4097	1135	853
1876	6243	5070	1058	898
1877	5944	4565	1157	1123
1878	5854	4820	1135	1279
1879	5345	5766	1107	1163
1880	5675	5847	1396	1133
1881	5970	5068	1686	885
1882	4898	4676	1636	1042
1883	5016	5154	1542	1001
1884	5717	5188	1446	851
1885	5563	5150	1528	854
1886	6365	4768	1211	704
1887	7464	5830	1394	665
1888	9011	7467	1744	832
1889	8441	7637	1739	980
1890	8333	7754	1791	1061
1891	9255	9180	1984	1275
1892	10278	10271	1873	1340
1893	11268	9785	2586	1941
1894	11880	10077	2284	2051
1895	12232	11265	2495	2072

⁷⁸ THIERRY–BOROVSKY–SZIKLAY 1897, 161–162. pp.